

Από τις εικόνες της πραγματικότητας στην πραγματικότητα των εικόνων

Τα μέσα ορίζουν τι είναι πραγματικό, τα μέσα είναι ήδη πάντοτε πέραν της αισθητικής.

Φρίντριχ Κίτλερ

Αν επιχειρούσαμε να περιγράψουμε με γενικούς ανθρωπολογικούς όρους την υφιστάμενη «κατάσταση», όπως αυτή διαμορφώνεται στις σύγχρονες τεχνολογικά υπερκαθορισμένες κοινωνίες, αρκεί να σκεφτούμε την εμπειρία των επιβατών ενός οποιοδήποτε jet airliner εν ώρα πτήσης:

Ενώ το πλήρωμα είναι συνδεδεμένο με οθόνες ραδιοεντοπισμού, κλειστούς διαύλους επικοινωνίας, μηχανικά συστήματα και ηλεκτρονικά όργανα πλοήγησης και ελέγχου, οι επιβάτες βρίσκονται εγκλωβισμένοι σε έναν προστατευτικό εμβρυϊκό κλοιό πολυμέσων, συζευγμένοι με ένα άκρως φιλικό προς τον χρήστη interface, στόχος του οποίου είναι η διαχείριση, συγκάλυψη και απώθηση ενός απειλητικού, πραγματικού φόντου: του αβίωτου εξωτερικού περιβάλλοντος όπου διαφεντεύει ο θόρυβος, το ψύχος και το σκοτάδι.

Το παραπάνω παράδειγμα εξεικονίζει καλά ορισμένες βασικές όψεις της «κατάστασης» μας η οποία, επειδή ακριβώς μας προσδιορίζει, αξίζει την προσοχή μας. Διότι, από τη στιγμή που ο βιόκοσμος μας παίρνει τη μορφή ενός τόσο πυκνά διατεταγμένου δικτύου διασυνδεδεμένων τεχνικών μέσων και καναλιών πληροφοριών, η παραδοσιακή έννοια της «πραγματικότητας» αλλάζει ριζικά.

Σήμερα, οτιδήποτε συμβαίνει, διαμορφώνεται και παράγεται από την κατοπτρική εικόνα του στην οθόνη του τερματικού. Ο κόσμος επι-συμβαίνει στο κατοπτρικό παιχνίδι των τεχνικών επικοινωνιακών μέσων, κατά τέτοιο τρόπο ώστε η παρουσία των μέσων είναι αυτή που δημιουργεί και καλεί στην ύπαρξη το γεγονός.

Από τη στιγμή όμως που η οθόνη είναι αυτή η οποία διαμορφώνει το γίνεσθαι του κόσμου, η ποιότητα και το δομικό καθεστώς των εικόνων αλ-

Τα τεχνικά μέσα δεν προορίζονται απλά να αναπαραστήσουν για λογαριασμό μας τον κόσμο αλλά αναλαμβάνουν τη δόμηση του ίδιου του μηχανισμού της αισθητικής αντίληψής μας, σε σημείο που η τελευταία μετασχηματίζεται όλο και περισσότερο σε μια «εξαρτημένη μεταβλητή».

λάζει. Οι τελευταίες δεν είναι πια προοπτικά αποστασιοποιημένες και αναλογικές, αλλά απτικές και ψηφιακές.

Το γεγονός ότι η σχέση μας με τις τεχνικές εικόνες είναι πλέον απτική και όχι οπτική, σημαίνει ότι οι τελευταίες δεν ζουν έξω από εμάς –αδρανείς και έτοιμες να δοθούν νηφάλια στην πρόσληψη– αλλά βρίσκονται σε δερματική εγγύτητα με τον αντιληπτικό μηχανισμό μας: ζουν μέσα μας σαν να ήταν δικές μας.

Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο δεν μπορεί κανείς να παρατηρήσει κριτικά τις νέες τεχνικές εικόνες: διότι έχει εξαλειφθεί η απόσταση που διαχωρίζει άλλοτε το εγώ από τον κόσμο των παραστάσεων, διανοίγοντας έτσι το χώρο της ενατένισης (της θεωρίας). Η εγγελιανή διάκριση, η οποία αντιπαρέθετε διαλεκτικά την *εσωτερικότητα* της προσλαμβάνουσας αντίληψης και την *εξωτερικότητα* των αντικειμένων, δίνει πλέον τη θέση της σε

ένα α-διαλεκτικό καθεστώς ώσμωσης όπου οι αισθητηριακές παραστάσεις και ο αντιληπτικός μηχανισμός συναρθρώνονται και συν-εργάζονται σε ένα ενιαίο λειτουργικό πλαίσιο.

Οι παλαιού τύπου (θρησκευτικές ή καλλιτεχνικές) εικόνες της κλασικής αισθητικής προϋπέθεταν την απόσταση, την εγκαθίδρυση μιας εξωτερικής σχέσης προς τα πράγματα, η οποία καθιστούσε δυνατή την παρατήρηση. Πρόκειται γι' αυτό που αποκαλούμε παραδοσιακά «αναπαράσταση».

Απεναντίας, οι αλλαγές που η νέα τεχνική πραγματικότητα επιφέρει στην ψυχο-φυσιολογία της όρασης διαταράσσουν την κλασική έννοια της αναπαράστασης: παραφράζοντας ελαφρά τη γνωστή ρήση του Πολ Κλε, θα λέγαμε ότι δεν παρατηρούμε πλέον τα πράγματα, αλλά τα πράγματα μας παρατηρούν, στο πλαίσιο μιας απόλυτης εγγύτητας που αναιρεί την παραδοσιακή, οφθαλμοκεντρική αντίληψη του αντικειμενικού βλέμματος, δέκτη μιας εξωτερικής φυσικής πραγματικότητας.

Τα τεχνικά μέσα δεν προορίζονται απλά να αναπαραστήσουν για λογαριασμό μας τον κόσμο αλλά αναλαμβάνουν τη δόμηση του ίδιου του μηχανισμού της αισθητικής αντίληψής μας, σε σημείο που η τελευταία μετασχηματίζεται όλο και περισσότερο σε μια «εξαρτημένη μεταβλητή», η επεξεργασία και η επίλυση της οποίας έχει προ πολλού περάσει στη δικαιοδοσία των designers (προγραμματιστών, μηχανικών, marketing directors κ.ά.).

Υπ' αυτές τις συνθήκες, το παραδοσιακό οριζόμενο υποκείμενο που παρήγαγε ο Γαλαξίας του Γουτεμβέργιου, ενωτικό κέντρο του αναπαραστατικού στοχασμού και λόγου, αποδομείται πλήρως, αναγόμενο πλέον σε ένα σύνολο ενεργημάτων επιλογής και διαχείρισης αλγόριθμων. Η νέου τύπου

ΣΤΟ ΒΑΘΜΟ ΠΟΥ ΑΙΣΘΑΝΟΜΑΣΤΕ ΤΟΥΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥΣ ΚΟΣΜΟΥΣ ΩΣ ΩΡΑΙΟΥΣ, ΑΥΤΟΙ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΖΟΥΜΕ.

υποκειμενικότητα μεταστοιχειώνεται σε όργανο που παίζει με σύμβολα ή, καλύτερα, σε διαδικασία της οποίας η λειτουργία συνίσταται στο να παίρνει αποφάσεις και να αλλάζει τη σειρά και τους συνδυασμούς των στοιχείων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτό που αποκαλούσαμε «οκέψη» αποκαλύπτεται ως μία *υπορουτίνα* του εγκεφάλου.

Εδώ, προκύπτει το ακόλουθο τετριμμένο ηθικολογικό ερώτημα: πώς και γιατί φτάσαμε σ' αυτό το σημείο;

Η απάντηση είναι απλή: στην πραγματικότητα δεν φτάσαμε κάπου που να μη βρισκόμασταν ήδη εν δυνάμει. Οι «κατασκευασμένες» πραγματικότητες που αναδύονται μέσα από το μονοπώλιο των δυαδικών ψηφίων και των καλωδίων από οπτικές ίνες γυαλιού αποτελούν συνέχεια μιας μακράς διαδικασίας εκτεχνολόγησης που ξεκίνησε με το μονοπώλιο του *εικονο-γραφικού κώδικα*.

Ήδη από την εποχή των προϊστορικών σπηλαιογραφιών και την εφεύρεση του γραμμικού αλφαβητικού κώδικα, τόσο η *εικόνα* όσο και η *γραφή* συνιστούσαν πολιτισμικές τεχνολογίες κωδικοποίησης και αρχειοθέτησης που επέτρεπαν την επιλογή, αποθήκευση και επεξεργασία δεδομένων. Αμφότερες αποτελούν τεχνικές καταγραφής ιχνών πάνω σε στατικές άγραφες επιφάνειες, οι οποίες δεν κάνουν τίποτα άλλο από το να παγώνουν τις καθαρές ροές των οπτικοακουστικών δεδομένων σε στατικούς σημαίνοντες δείκτες. Δηλαδή, να μεταφράζουν το σιωπηλό, ανεικονικό χάος του εμπειρικού κόσμου σε κοινωνήσιμα σημεία, επενδύοντάς τον φαντα-

σιακά. Με άλλα λόγια, ανέκαθεν προγραμματίζαν: κατασκεύαζαν συλλογική μνήμη και, κατ' επέκταση, διαμόρφωναν μοντέλα υποκειμενικότητας.

Μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, το αρχείο της γνώσης ήταν κυρίως οπτικογλωσσικό: όλες οι ροές δεδομένων έπρεπε να περάσουν από τη στενωπό του παγωμένου σημαίνοντος ίχνους. Τα πράγματα αλλάζουν άρδην στις αρχές του εικοστού αιώνα με την εφεύρεση του φωνογράφου και του κινηματογράφου, και ακόμη πιο αποφασιστικά με τη σύλληψη της Καθολικής Υπολογιστικής Μηχανής από τον Άλαν Τιούρινγκ το 1936 που αποτέλεσε τη βάση για την κατασκευή των πρώτων υπολογιστών.

Έκτοτε, η επεξεργασία δεδομένων παύει να εμπίπτει στο πεδίο της φυσικής γλώσσας. Τα μαθηματικά, και όχι η γλώσσα, είναι πλέον αρμόδια για την αλγοριθμική επεξεργασία του «πραγματικού». Και πράγματι, στους υπολογιστές δεν υπάρχουν λεκτικές/εικονικές παραστάσεις. Όλα είναι αριθμός: ανεικονικές, άηχες, μη σημαίνουσες, ψηφιακά τυποποιημένες ακολουθίες αριθμών. Στο σύμπαν του ψηφιακού κώδικα, το ζήτημα δεν είναι ο παλαιός *φαντασιακός* κόσμος της προθεοισιακότητας, της σημασίας και της αναπαράστασης, αλλά η κατασκευή επιστημονικών μοντέλων ψηφιακής επεξεργασίας και υλοποίησης δυνητικών κόσμων εξίσου *πραγματικών* με τον φυσικό. Δηλαδή, τέχνη.

Τι απομένει λοιπόν; Από τότε που ο γενεαλόγος-φιλόσοφος Φρ. Νίτσε και ο αρχαιολόγος της γνώσης Μ. Φουκώ επαλήθευσαν το γεγονός ότι τόσο η εξουσία όσο και η

μικροφυσική ανάλυσή της είναι άρρηκτα συνυφασμένες με τα *αρχεία* (οπτικά, γλωσσικά, ακουστικά), η κοινή αντίληψη που θέλει τις πολιτισμικές *databases* απλές και αθώες επιφάνειες καταγραφής αντικειμενικών πραγματικότητων αποδεικνύεται τουλάχιστον αφελής και παραπλανητική.

Τα *δεδομένα* (*data*) δεν είναι ποτέ αυτό που υποδεικνύει η ετυμολογία τους: δεν είναι δεδομένα, δηλαδή *a priori* δοσμένα στοιχεία που απλά καταγράφονται και αναπαράγονται. Απεναντίας, παράγονται εντός ιστορικά προσδιορισμένων διατεταγμένων δομικών χώρων, υπόκεινται σε χειρισμό και προκαθορίζουν «κόσμους», «αλήθειες» και «μοντέλα συμπεριφοράς».

Από τη στιγμή που θα αντιληφθούμε τη γνώση ως στρατηγική και όχι ως σύστημα αναπαράστασης και θεμελίωσης ενός αντικειμενικού κόσμου, τότε η μόνη δυνατή κριτική στάση είναι αυτή που περιέχεται στην απέριτη, μετα-ηθική φόρμουλα που μας παραδόθηκε διά στόματος του Γερμανού λυρικού ποιητή, γιατρού και στρατιωτικού νου Γκότφριντ Μπεν: «Έχε γνώση της κατάστασης!»

Κοντολογίς, *έχε γνώση των εκάστοτε διατάξεων της γνώσης που σου επιτρέπουν να γνωρίζεις*: της μόνης δυνατής πραγματικότητας στην οποία έχουμε πρόσβαση...

* Ο Δημήτρης Γκνισσάτης διδάσκει φιλοσοφία και αισθητική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (ΑΣΚΤ) της Αθήνας